

ELORE (ISSN 1456-3010), vol. 19 – 2/2012.

Julkaisija: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura ry.

[http://www.elore.fi/arkisto/2_12/heikkinen.pdf]



KIRJA-ARVIO

NENETSIEN PAIKKOJEN MUUTTUVAT JA MUUTTUMATTOMAT MERKITYKSET

LUKIN, KARINA 2011: *Elämän ja entisyyden maisemat. Kolgujev nenetsien arjessa, muistelussa ja kerronnassa*. Helsinki: SKS. 296 sivua.

Kajja Heikkinen

Karina Lukinin väitöskirja on sisällöltään poikkeuksellisen rikas ja tulkinnoiltaan inspiroiva. Lukin tarkastelee Euroopan puoleisten, Kolgujev-saarella asuvien nenetsien paikkakerrontaa. Puhutaan ”kertomusmaailmojen maisemista”. Sitä suhteutetaan käytännön toimissa syntyviin paikkakäsityksiin. Kertomusmaailmojen paikat luodaan suhteessa muihin aikaisempiin kertomusmaailmoihin ja toisaalta koettu maisema tunkeutuu mukaan. Kertomusmaailmat voivat olla perinteisiä, esimerkiksi uskomustarinoissa esiintyviä tai šamanistisia maailmoja, muisteluiden eri tavoin arvottavia menneisyyden kertomusmaailmoja, kirjallisuuteen viittaavia tai kerrontatilanteen taustalla olevia arjen maailmoja.

Tarkastelun johtajatuksena on muutos ja jatkuvuus. Venäjällä tapahtuneista ja käynnissä olevista muutoksista on tunnetusti vaikea saada otetta. Lukin onnistuu tässä hyödyntämällä rohkeasti historiallista perspektiiviä. Välillä hän tuo esille aikaa ennen vallankumousta, välillä – nyt jo muinaisuudeksi vajoavaa – neuvostoaikaa ja välillä jälkineuvostoaikaa, minkä alkamisesta siitäkin on jo kulunut useita vuosikymmeniä. Eri aikojen yhteiskunnallisten järjestelmien sosiaalisia, kielellisiä ja kulttuurisia muutoksia ja toisiinsa sulautumisia tarkastellaan dynamisella otteella.

TUNDRA- JA TAAJAMANENETSIN KESKINÄISET SUHTEET JA SUHDE VENÄLÄISIIN

Toisin kuin useimmissa neuvostoajan jälkeisissä niin kutsuttuihin pieniin pohjoisiin kansoihin ja niin ollen myös nenetseihin kohdistuneissa tutkimuksissa, Lukin ei keskity tundralla paimentaviin nenetseihin, vaan tarkastelee ensisijaisesti nenetsejä, jotka ovat asettuneet asumaan saaren neuvostoaikana perustettuun taajamaan, Bugrinoon. Lukinin joustavassa tarkasteluotteessa taajamia ei kuvata ainoastaan jonakin rappiona, kuten tapahtuu useissa nomadismia ihannoivissa tutkimuksissa. Neuvostoaikana suoritettujen asuttamisohjelmien seurauksia arvioidaan monipuolisesti antamalla nenetsien itsensä kommentoida asiaa. Lukin viittaa nenetsien liikkumisen piiriin laajasti, niin että Kolgujevin nenetseille kaukainen Nenetsien autonomisen piirikunnan pääkaupunki Narjan-Mar on myös mukana.

Monista etnisyyteen keskittyvistä tutkimuksista poiketen työssä käsitellään mielenkiintoisesti nenetsien ja venäläisten historiallista yhteyttä, ja tässä on vältetty venäläisten ja nenetsien yksioikoista vastakkain asettelua. Jatkuvuudet kuultavat muutosten läpi, kuten Lukin korostaa, ja muutoksen ja muuttumattomuuden keskinäissuhde näyttäytyy moniulotteisena. Tämän mahdollistaa Lukinin tapa nähdä nenetsit moniäänisenä ryhmänä, joiden keskenään hajoavia mielipiteitä hän maltaa tuoda esille. Samassa sävyssä Lukin keskustelelee nenetsiälymystön kanssa, joiden joihinkin näkemyksiin otetaan etäisyyttä.

TUTKIMUSAINEISTOT

Kertomismaailmojen monikerroksellisuutta tarkastellaan monenlaisten aineistojen pohjalta. Saarelaisten haastattelujen lisäksi tutkimuksessa on käytetty arkistoaineistoa ja matkakertomuksia sekä viitattu kaunokirjallisuuteen. Lukinin intressipiiri on laaja, ja hän kommentoi oivaltavasti niin eri aikoina tehtyjä tutkimuksia kuin media- ja jopa yksityiskeskusteluja. Erikoisesti on syytä tuoda esille Lukinin taito käsitellä neuvostoliittolaisia tutkimuksia, joita usein vieroksutaan niiden ilmiselvän ideologisen luonteen takia. Neuvostoliittolaisten tutkimusten hyödyntäminen ei ole ihan yksinkertaista, mutta niiden ignorointikaan ei ole mahdollista, jos halutaan syvyyttä tutkimukseen. Nykyinen Venäjää koskeva tutkimus tuntuu suurelta osin näkevän varteenotettavan Venäjän syntyneen vasta vuonna 1990.

Lukin on tehnyt erinomaisen työn kerätessään erityyppisiä aineistoja, mihin hänellä on nenetsin ja venäjän kielen taitoisena hyvät mahdollisuudet. Lukinin kielitieteellinen orientaatio näkyy erityisesti luvussa ”Nenetsit kieliyhteisönä”. Siinä esitellään nenetsien historiallista ja nykyistä kielitilannetta. Lukin tuo esille kiinnostavia yksityiskohtia. Kristinuskon ilmestyttyä saarelle 1800-luvulla alkoi sen mukana tulla venäjän kieltä (ilmeisesti kirkkoslaavin lisäksi). Kiinnostavaa kyllä, tuolloin harvojen venäjäntaitoisten joukossa oli šamaaneja, jotka olivat toimineet samalla kirkon vanhimpina. Tämä ei sinänsä ole hämmästyttävää ajateltaessa šamaanien korkeaa sosiaalista asemaa.

Työhön on sijoitettu useita eräänlaisia ”tietoiskuja” alueen asutuksesta, sen taloudellisesta historiasta ja šamanismista. Iskut kehystävät kertomusmaailmojen tulkintoja, mutta niillä voidaan katsoa olevan myös itsenäistä arvoa. Ne ovat sekä mielenkiintoisia että hyödyllisiä; käsittelehän työ useimmille suomalaisille tuntematonta aluetta.

USKONNOLLISTEN PAIKKOJEN MONET MERKITYKSET

Paikkaproblematiikan kannalta katsottuna Lukin tuo esille kiinnostavia jännitteitä saaren rannikon ja sisämaan ja toisaalta kristillisten ja šamanististen paikkojen välillä. Lukin suhtautuu varauksellisesti usein käytettyyn *kaksoisusko*-käsitteeseen ja painottaa eri uskontomuotojen toisiinsa sulautumista. Luku kansanomaisesta uskonnosta antaa paljon pohdittavaa. Lukin tulkitsee hienosti neuvostoajan virallisen ateismin vaikutusta uskontoon. Joidenkin kertojien ironinen asenne uskontoa kohtaan tulkitaan haastattelijalle tarjoiluksi: ”[...] uskontoa koskeva puhe on verhottu viihteeksi, siihen suhtaudutaan huvittuneesti ja nauraen”, kuten Lukin sanoo. ”Kuulija voi helposti aistia lämmintä ironiaa saaren menneitä asukkaita kohtaan, kun kristinuskosta puhutaan.” (s. 262.) Samalla tavoin nykyisin kulkevat lähetystyöntekijät ovat naurun aiheina. Näiden katsotaan suhtautuvan alentuvasti uskonnottomina pitämiinsä saarelaisiin. Tunnistan paikallisten asenteen matkoiltani vepsäläisten parissa.

Lukinilla on rohkeutta uskonnon yhteydessä ottaa tarkasteluun Kolgujevia koskeva etno-ekologinen suojelualuehanke (ECORA). Siihen liittyen kaksi ukrainalaista taiteilijaa haluavat lahjoittaa saarelle pronssipatsaita, joiden tarkoitus on taiteilijoiden mukaan ilmaista arvontoa alkuperäiskansoja kohtaan. Yksi patsaista sijoitettaisiin Sjejkorhan mälle, joka on jo ”merkitty” nenetsien omien ”kulttuuristen mallien mukaan” eli on šamanistisesti pyhä. Lukinin sanoin projekti liittyy kolgujevilaiset ”kansainväliseen alkuperäiskansadiskurssiin”. Tämä yksittäistapaus asettaa koko alkuperäiskansadiskurssin juuri niin hankalaan valoon kuin mitä se on siihen kuuluvien, usein piiloon painettujen ristiriitojen takia. Työssä osoitetaan, että hyvää tarkoittavat projektit harhautuvat, kun paikallista väestöä ei kuunnella, tai kun sen edustajiksi asettuvat vaikkapa intellektuellit lehdistön tukemana.

LOPUKSI

Työssä konkretisoituu hienosti kertomusmaailmojen eletty, muisteltu ja menneisyyttä kantava paikka-käsite. Näin tutkittuna paikka on sukupuolittunut. Lukinilla on herkkä korva kuunnella haastateltavien niin nenetsin- kuin venäjänkielistä puhetta (esimerkiksi tulkinta Sjejkorhaa koskevasta muistelusta s. 266). Hän analysoi oivaltavasti monia venäjänkielisiä sanontoja, sellaisia kuin ihmisten tapaa kehystää puhettaan sanonnoilla ”kerrottiin” (*govorili, starije ljudi* yms.), mikä on tuttua kaikille Venäjällä kulkeneille. Kirja antaa yllykkeen katsoa vaikkapa suomalaisten maaltamuuttoa myös kertomusmaailmojen kannalta. Miten mahtaa esimerkiksi ilomantsilainen, Hankoon kotiutunut perhe tuottaa

Kaija Heikkinen: Nenetsien paikkojen muuttuvat ja muuttumattomat merkitykset

paikkoja suvun muistissa olevan Ilomantsin maiseman, Ilomantsin ja Hangon toisiinsa sekoittuvan paikkamytologian ja konkreettisen elämisen pohjalta?

Kaija Heikkinen, emeritaprofessori, Itä-Suomen yliopisto, Hanko.